

הבנה והפקה של מחוות בקרב ילדים עם לקות שפה ספציפית (SLI)

וילדים עם שיתוק מוחין (CP) בגיל טרום בית-ספר, ובחינת תכניות

התערבות לשיפור הבנה והפקת המחוות

חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה"

מאת:

ענבל שמיר

בית הספר לחינוך

הוגש לסנט של אוניברסיטת בר-אילן

טבת תשע"ז

רמת גן

תקציר

מחוות (גיטות) הן תנועות גוף בעלות משמעות, אשר משמשות את האדם בתקשורת חברתית יומיומית. הן מופיעות בזמן דיבור או בהיעדרו ותפקידן לתרום למשמעות הכללית של המסר, להעמיק או לחדד אותו. מעבר לשימושן בתקשורת בינאישית, המחוות מעורבות בתהליכים לימודיים, בתהליכי תפישה, וברכישת שפה.

מטרתו המרכזית של המחקר הנוכחי הייתה בחינת יכולות ההבנה של מחוות סימבוליות ויכולות ההפקה של מחוות "אטומות" (תנועות ידיים שאינן נושאות משמעות), בקרב ילדים עם לקות שפה ספציפית (SLI) וילדים עם שיתוק מוחין (CP), בהשוואה לילדים בעלי התפתחות מוטורית ושפתית תקינה (TD). מטרה חשובה נוספת הייתה לאמוד את השפעתן של תכניות התערבות – שפתית ומוטורית, על יכולתם של הנבדקים להבין ולהפיק מחוות.

עד כה, מחקרים בודדים בלבד בדקו באופן ישיר את יכולת ההבנה וההפקה של מחוות בקרב אוכלוסיות מיוחדות. יכולתם של נבדקים להפיק מחוות נבדקה עד היום בעיקר כאפיון השימוש הספונטני במחוות במהלך אינטראקציה עם הסביבה. מחקרים אחרים בדקו את יכולת החיקוי של מחוות, אך רובם ככולם התמקדו במחוות נושאות משמעות (סימבוליות). נושא הבנת מחוות נחקר עוד פחות, והמחקרים המעטים שעסקו בכך נקטו בשיטות הערכה שונות מאלו ששימשו אותנו במחקר הנוכחי, בבואם להעריך את המידה בה נבדק מבין את המשמעות הסמנטית של מחווה המוצגת בפניו.

עיקר חידושו של המחקר הנוכחי נעוץ באוכלוסיית הילדים עם CP, אשר ככל הידוע לנו, לא נבדקה עד כה בנושא הבנה והפקה של מחוות. חידוש משמעותי נוסף נובע משיטת ההערכה של הבנת מחוות סימבוליות אשר נבנתה בהתאם לצרכי המחקר, וכן מתכניות ההתערבות הייחודיות, אשר נרקמו במטרה לשפר את יכולתם של הנבדקים להבין מחוות סימבוליות ולהפיק מחוות "אטומות".

המדגם כלל 96 ילדים בגיל 5-6 שנים, בחלוקה לשלוש אוכלוסיות: קבוצה ראשונה כללה ילדים עם לקות שפה ספציפית (SLI - Specific Language Impairment), קבוצה שניה כללה

ילדים עם שיתוק מוחין (CP - Cerebral Palsy), המאובחנים כדיפליגים (Dyplgia), וקבוצה שלישית כללה ילדים בעלי התפתחות מוטורית ושפתית תקינה (TD - Typical Developed).

לצורך המחקר נבנו שני מאגרים של מחוות, אשר שימשו למשימות השונות: מאגר ראשון כלל 36 מחוות סימבוליות אשר שימשו למשימת הבנת מחווה ומאגר שני כלל 36 מחוות "אטומות", אשר שימשו למשימת חיקוי מחווה. בעקבות מחקר חלוץ (פיילוט) שנועד לאמוד את רמת הקושי של כל מחווה, שובצו כלל המחוות לאורך ארבעת שלבי המחקר, תוך הקפדה על רמת קושי זהה בכל שלב.

לצורך הפעלת ההתערבויות, חולקה כל אוכלוסייה לשלוש תת-קבוצות, בהתאם לתכניות ההתערבות: (1) קבוצת התערבות שפתית, שנועדה לשפר את יכולת ההבנה של מחוות סימבוליות; (2) קבוצת התערבות מוטורית, שנועדה לשפר את יכולת החיקוי של מחוות "אטומות"; ו- (3) קבוצת ביקורת, אשר נחשפה לפעילות חלופית שאינה קשורה לנושא המחקר. תכנית ההתערבות השפתית כללה שלב ראשון ובו הוצמדה הנחיה לחיקוי מוטורי של המחווה, לפני או במקביל למתן משמעותה הסימבולית. בשלב השני של התוכנית שולבה המחווה הסימבולית בסופו של מבע מילולי. הנבדקים בתכנית התערבות זו, נחשפו לשלב השני בהתאם לצורך, ורק במידה שלא עלה בידם לחשוף את משמעות המחווה הסימבולית בעקבות העזרה הראשונה שהוגשה להם. תכנית ההתערבות המוטורית כללה שלב אחד בלבד ובו התבקשו הנבדקים לחקות תנועה או מצג ידיים, במקביל למשוב מילולי (על ידי הנסיינית), ומשוב חזותי (על ידי מסך כפול באמצעותו יכול הנבדק לצפות בביצועיו, בהשוואה למחווה המקורית שהוצגה בפניו).

בכל שלב מחקרי הוצגו לנבדק שתי משימות: משימת הפקה – בה התבקשו הנבדקים לבצע חיקוי מדויק של מחוות "אטומות" ומשימת הבנה – בה התבקשו הנבדקים לציין את המשמעות הסמנטית של מחוות סימבוליות. בהערכה הראשונית של הנבדקים משלוש קבוצות האוכלוסייה שיערנו כי ילדים עם SLI וילדים עם CP יציגו יכולות פחותות בהבנה והפקה של מחוות, בהשוואה לילדים בעלי התפתחות שפתית ומוטורית תקינה (TD). השערה זו אוששה בעיקרה, כשבמשימת הפקת מחוות "אטומות" קבוצת הילדים עם CP גילתה, כצפוי, את היכולות הנמוכות ביותר. לעומת

זאת, במשימת הבנת מחוות סימבוליות גילו שתי האוכלוסיות המיוחדות את אותה רמת קושי, בהשוואה לאוכלוסיית הילדים בעלי ההתפתחות התקינה.

עוד שיערנו לגבי יעילותן של תכניות ההתערבות, הן ביכולתן של ההתערבויות (השפתית והמוטורית) לשפר את יכולתם של הנבדקים בתחום היכולת הישיר (השפעת ההתערבות השפתית על יכולת הבנה של מחוות סימבוליות והשפעת ההתערבות המוטורית על יכולות הפקה של מחוות "אטומות"), והן ביכולתן של ההתערבויות להשפיע באופן עקיף על הישגיהם של הנבדקים בתחום האחר (השפעת ההתערבות השפתית על יכולתם של הנבדקים להפיק מחוות "אטומות", והשפעת ההתערבות המוטורית על יכולתם של הנבדקים להבין מחוות סימבוליות). השערה זו אוששה גם היא, על השפעתן הישירה והעקיפה של ההתערבויות. בנוסף, ובהתאם להשערותנו, נמצא כי השיפור שהושג בעקבות ההתערבויות ניכר גם בתום שלושה חודשים.

בנוסף שיערנו כי מידת המוכרות של הפריט (פריט מוכר משלב המחקר הראשוני – Pre-Test לעומת פריט המוצג לנבדק לראשונה) תשפיע על הישגיהם של הנבדקים, לטובת הפריטים המוכרים. השערה זו אוששה באופן חלקי. בעבור משימות הפקה של מחוות "אטומות", מוכרות הפריט השפיעה לטובה על יכולתם של נבדקים בקבוצות הניסוי (אשר נחשפו להתערבויות). לעומת זאת, במשימות ההבנה של מחוות סימבוליות נצפתה ההשפעה של מוכרות הפריט אך ורק בקבוצת הביקורת, אשר לא נחשפה להתערבות המחקרית.

תוצאות המחקר מחזקות את הקשר בין כישורים שפתיים ומוטוריים – כבר בממצאים הראשוניים המצביעים על קושי נלווה, המצטרף ללקות העיקרית של כל אוכלוסייה מיוחדת (קושי של ילדים עם CP להבין מחוות סימבוליות, ולחילופין - קושי של ילדים עם SLI להפיק מחוות "אטומות"). ביטוי נוסף לעוצמתו של קשר זה בין כישורים שפתיים ומוטוריים, עולה מתוך אפקט ההעברה מתחום אחד למשנהו, בעקבות תכניות ההתערבות.